

**Міністерство освіти і науки України
Мукачівський державний університет
Кафедра психології**



ЗАГАЛЬНА ТА ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ
Опорний конспект лекцій для здобувачів вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня спеціальності 013 Початкова освіта

Частина 1

2021
Мукачево

*Розглянуто та рекомендовано до друку Науково-методичною
радою Мукачівського державного університету
протокол № 8 від «18» лютого 2021р.
Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри психології,
протокол № 8 від «20» січня 2021р.*

Укладач: Барчій М.С.

Рецензент: Іванова В.В., к. психол. наук, доцент кафедри
теорії та методики дошкільної освіти

З -14

Загальна та вікова психологія: опорний конспект лекцій для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 013 Початкова освіта / Укладач М. С. Барчій.– Мукачево: МДУ, 2021. – 51с. (1,4 др.арк).

Видання містить опорні конспекти лекцій до змістового модулю «Загальні основи психології» та перелік рекомендованих джерел.

Призначене для використання здобувачами вищої освіти в процесі виконання самостійної роботи та підготовки до практичних занять. Опорний конспект лекцій розроблено у відповідності до програми дисципліни «Загальна та вікова психологія».

© МДУ. 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
I. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН	6
II. ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ	7
Лекція 1	8
Лекція 2	12
Лекція 3	16
Лекція 4	20
Лекція 5	23
Лекція 6	27
Лекція 7	33
Лекція 8	38
Лекція 9	42
ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	49

ПЕРЕДМОВА

Загальна та вікова психологія входить до циклу дисциплін професійно-практичної підготовки та закладає засади психологічної компетентності, розуміння загальних закономірностей, тенденцій, особливостей розвитку психіки та вікового розвитку особистості.

Мета дисципліни - сформувати базові психологічні знання здобувачів вищої освіти, системне уявлення про вікові та індивідуальні особливості психічного розвитку.

Опорний конспект лекцій укладено з метою допомоги здобувачам вищої освіти в теоретичному опануванні дисципліни «Загальна та вікова психологія» та формуванні загальних та фахових компетентностей, активізації самостійної пошукової роботи з метою узагальнення та систематизації знань, мотивації їх до поглибленого вивчення дисципліни та оволодінням соціальними компетентностями.

Подані опорні схеми та таблиці допоможуть здобувачам активно усвідомити і засвоїти основи загальної психології, зрозуміти внутрішній світ людини, що сприятиме ефективній підготовці особистості майбутнього фахівця до професійної діяльності. Опорний конспект лекцій орієнтований на розкриття основних понять та суттєвих положень психології як науки, закономірностей та механізмів психічних явищ, які втілюють особистісні цінності та дають можливість усвідомити цілісність внутрішнього світу особистості, яка розвивається у процесі навчання і виховання

Засвоєння навчальної дисципліни сприятиме в досягненні програмних результатів навчання:

РН-3 Орієнтуватися в інформаційному просторі, здійснювати пошук і критично оцінювати інформацію, оперувати нею у професійній діяльності.

РН-8 Сприймати конструктивну критику, виділяти типові недоліки в професійній діяльності, сприяти їх усуненню.

РН-15 Відстежувати динаміку і забезпечувати підтримку особистісного розвитку дитини, враховуючи вікові та індивідуальні відмінності у перебігу пізнавальних процесів.

РН-16 Розуміти природу дітей з особливими освітніми потребами у процесі інклюзивного навчання.

РН-22 Забезпечувати умови для формування здорового способу життя учнів, здійснювати здоров'язбережувальну діяльність під час освітнього процесу.

PH-25 Оцінювати власну діяльність як суб'єкта педагогічної праці, усвідомлювати потребу в саморозвитку, прогнозувати траєкторію професійного зростання.

І НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Змістовий модуль 1. Загальні основи психології

Тема 1. Предмет і завдання психології.

Предмет та завдання психології. Місце психології серед інших наук. Галузі сучасної психології. Принципи психології. Етапи становлення психології як науки. Методи психологічних досліджень. Класифікація методів. Основні методи: спостереження, експеримент. Додаткові методи досліджень: бесіда, інтерв'ю, анкетування, тести, соціометрія, аналіз продуктів діяльності, експертна оцінка. Напрями сучасної психології. Психоаналіз. Біхевіоризм. Гуманістична психологія. Генетична психологія. Гештальтпсихологія. Когнітивна психологія. Діяльнісний підхід. Сучасна українська психологічна думка.

Тема 2. Розвиток психіки та свідомості.

Психіка, її функції та механізми. Основні стадії розвитку психіки у тварин. Відмінність психіки людини від психіки тварин. Свідомість та її структура. Свідоме й несвідоме в психічній діяльності людини.

Тема 3. Пізнавальні процеси. Відчуття та сприймання.

Загальна характеристика пізнавальних процесів. Відчуття. Види відчуттів. Закономірності та властивості відчуттів. Сприймання. Види та властивості сприймання. Індивідуальні відмінності сприймань. Спостереження і спостережливість. Відчуття та сприймання в професійній діяльності вчителя.

Тема 4. Пам'ять.

Поняття про пам'ять. Теорії пам'яті. Види пам'яті. Процеси пам'яті: запам'ятовування, збереження, відтворення, забування. Індивідуальні особливості пам'яті. Пам'ять у професійній діяльності педагога.

Тема 5. Мислення та мовлення.

Поняття про мислення. Соціальна природа мислення. Психологічна характеристика мислення як процесу вирішення задач. Розумові дії та операції. Види мислення. Форми мислення. Індивідуальні особливості мислення. Мовлення і мова. Види мовлення. Розвиток мовлення.

Тема 6. Уява та увага

Поняття про уяву. Види уяви. Прийоми створення образів уяви.
Роль уяви в ігровій діяльності дитини і творчій діяльності дорослого. Увага. Види і властивості уваги. Неуважність та її причини.

Тема 7. Емоційно - вольові процеси.

Емоції та почуття. Властивості та види емоцій. Форми переживання емоцій і почуттів. Вищі почуття. Воля, її функції. Вольові дії – прості і складні. Психологічні механізми вольової регуляції. Вольові якості особистості.

Тема 8. Особистість в діяльності та спілкуванні.

Поняття про особистість в психології. Структура особистості. Характеристика спрямованості особистості. Діяльність, її структура. Види діяльності. Способи діяльності. Спілкування. Структура і функції спілкування. Розвиток особистості в діяльності та спілкуванні.

Тема 9. Індивідуально-психологічні особливості.

Теорії темпераменту. Властивості темпераменту. Психологічна характеристика типів темпераментів. Вчення про характер. Структура характеру. Формування характеру. Здібності, їх структура. Здібності і задатки. Види здібностей. Рівні розвитку здібностей: обдарованість, талант, геніальність. Розвиток здібностей. Зв'язок темпераменту, характеру і здібностей.

II. ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

Опорний конспект - конспект, який має творчу форму. Опорний конспект кодує зміст інформації за допомогою поєднання графічних символів, малюнків, цифр, ключових слів та ін.

До кожного опорного конспекту лекції є план, наводяться ключові поняття та основні теоретичні положення, запитання і завдання для контролю знань та засвоєння програмового лекційного матеріалу. До опорного конспекту радимо звертатися перед підготовкою до практичних занять, модульного та підсумкового контролю знань, у процесі СРС.

Лекція 1. Предмет і завдання психології.

План

1. Предмет і завдання психології.
2. Місце психології серед інших наук. Галузі сучасної психології.
3. Принципи та методи психологічних досліджень.
4. Напрями сучасної психології.
5. Етапи становлення психології як науки.

Рекомендована література: [1, 4, 6,7, 8, 11, 13]

Основні поняття: психологія, психіка, психічні явища, психічні процеси, психічні стани, психічні властивості, принципи психології, методи психології, спостереження, експеримент, тести, соціометрія, анкетування

Психологія - це наука про закономірності, формування та розвиток психіки як особливої форми життєдіяльності.

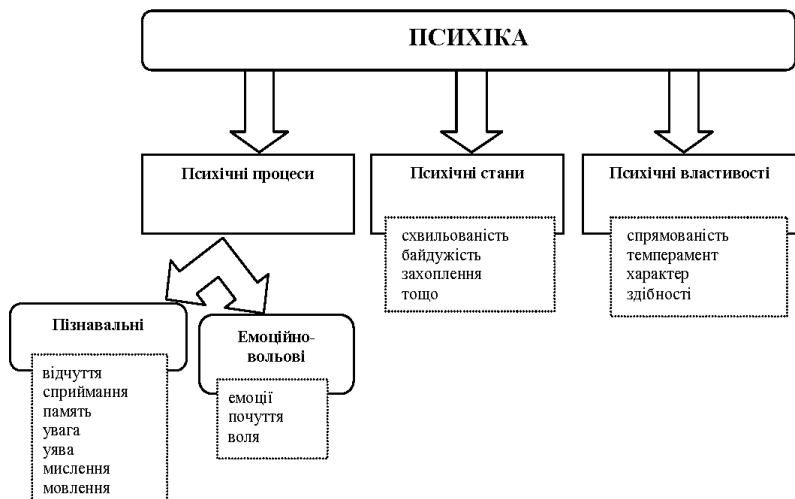
Об'єкт вивчення – психіка.

Предмет дослідження – психічна діяльність.

Завдання психології:

- вивчення законів психічної діяльності;
- розкриття сутності, структури і функцій психіки;
- вивчення ролі психічних явищ в пізнанні людиною самої себе та оточуючого світу, в її діяльності та спілкуванні;
- визначення ролі спадкового і набутого, біологічного і соціального в розвитку психіки;
- вивчення співвідношення психіки і мозку тощо.

Психіка – це функція високоорганізованої матерії – мозку, яка полягає в активному відображенні навколишньої дійсності.



Галузі психології

✓ Загальна психологія вивчає загальні закономірності психічної діяльності людини з нормальним розвитком.

✓ Вікова психологія вивчає психічний розвиток людини в онтогенезі і включає в себе дитячу психологію, психологію підлітка, юнака, дорослої людини, людини похилого віку.

✓ Педагогічна психологія вивчає психологічні основи виховання і навчання. Історія психології вивчає історичні особливості розвитку психологічних знань.

✓ Соціальна психологія досліджує соціально-психологічні закономірності спілкування і взаємодії людей.

✓ Зоопсихологія - вивчає психологію тварин, їх поведінку. Психологія праці вивчає психологічні особливості трудової діяльності.

✓ Космічна психологія вивчає питання вольової і моральної підготовки космонавтів, психічні прояви у момент максимальних навантажень.

✓ Військова психологія вивчає психологію людини у військових структурах, питання навчання і виховання військових.

✓ Психологія спорту досліджує питання навчання і виховання

спортсмена, закономірності формування спортивних навичок, умінь, вольових і моральних якостей.

✓ Патопсихологія включає в себе олігофренопсихологію (психологію людей з вадами розумового розвитку), тифлопсихологію (психологію людей з вадами зору), сурдопсихологію (психологію людей з вадами слуху).

✓ Екологічна психологія вивчає психологічні аспекти поліпшення природних умов життєдіяльності людини.

✓ Психологія релігії вивчає умови формування релігійних уявлень, світосприймання, світорозуміння тощо.

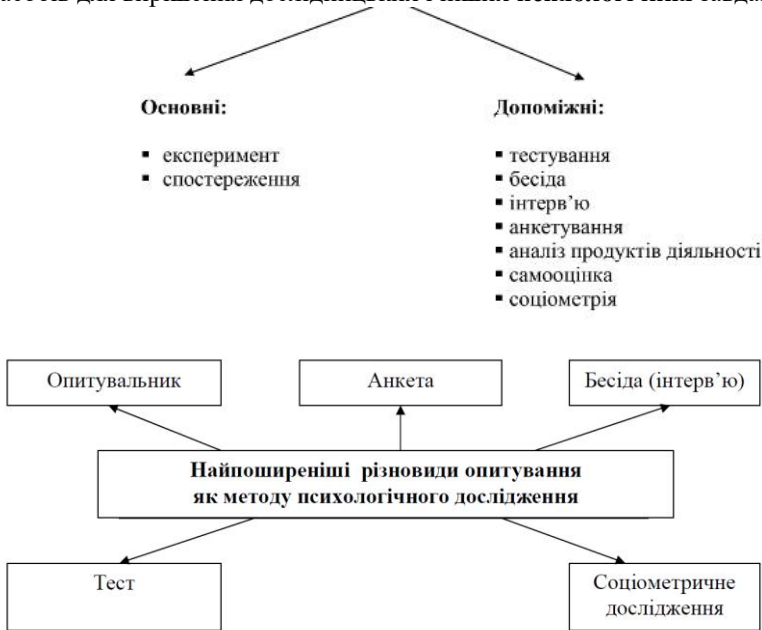
✓ Екстремальна та кризова психологія займається вивченням психіки людини в надзвичайних ситуаціях.

Принципи та методи психологічних досліджень.



Методи психологічних досліджень

Методи психології - це способи використання тих чи інших засобів для вирішення дослідницьких і інших **психологічних** завдань.



Напрями сучасної психології

Психоаналіз (З. Фрейд) – напрям, що досліджує сферу несвідомого. Структуру особистості утворюють три основні компоненти: «Воно», «Я», «Над-Я».

Біхевіоризм (Дж. Уотсон) – напрям, згідно з яким предметом психології є поведінка, доступна для об'єктивного спостереження. Основною схемою біхевіоризму є принцип «стимул – реакція».

Гештальтпсихологія (М. Вертгеймер, В. Кьолер) вивчає цілісні структури свідомості, образи.

Гуманістична психологія (К. Роджерс, А. Маслоу) – напрям, що вивчає духовний розвиток людини, її особистісне зростання та самоактуалізацію.

Когнітивна психологія (У. Найссер) досліджує закономірності процесів пізнання.

Контрольні запитання та завдання

- 1) В чому полягає особливість психології як науки?
- 2) Які методи психологічного дослідження є основними?
- 3) Скласти словник теми.

Лекція 2. Розвиток психіки та свідомості

План

1. Психіка, її функції та механізми
2. Основні стадії розвитку психіки у тварин.
3. Свідомість та її структура.
4. Свідоме й несвідоме в психічній діяльності людини.

Рекомендована література: [1,4,6,7,8,11,13,17]

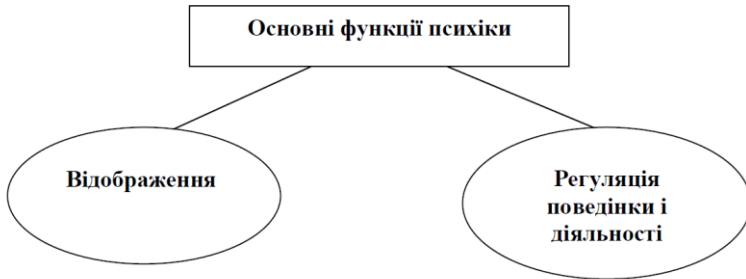
Основні поняття: психіка, рефлекс, умовні рефлекс, безумовні рефлекс, елементарна сенсорна психіка, перцептивна стадія психіки, інтелектуальна стадія психіки тварин, свідомість, несвідоме

Психіка, її функції та механізми

Психіка властива живим організмам, що мають нервову систему. Основні її функції полягають у відображенні довкілля та регуляції на основі даного відображення взаємодії з оточенням. Відображення довкілля психіки побудоване на здатності матеріальних об'єктів при їх взаємодії бути представленими один в одному. Чим більшого розвитку досягає нервова система і мозок тварини, тим вищий рівень її психіки.

Основним механізмом нервової діяльності як у нижчих, так і в високоорганізованих організмів є рефлекс (лат. –відображення).

Психіка – це здатність мозку відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів об'єктивного світу.



Основні стадії розвитку психіки у тварин.

Стадії психічного відображення

<i>Стадія психічного відображення</i>	<i>Характеристика стадії психічного відображення</i>	<i>Особливості поведінки на даній стадії психічного відображення</i>
1. Елементарна сенсорна психіка (або стадія елементарної чуттєвості).	Здатність реагувати на окремі властивості предметів зовнішнього світу.	Реакція на біологічно нейтральні подразники. Здатність уникати несприятливих умов середовища та пошук позитивних подразників.
2. Перцептивна психіка (стадія предметного сприйняття).	Об'єднання окремих властивостей предметів у цілісний образ, відображення зовнішньої реальності в предметній формі.	Різноманітні і складні рухові здібності. Активний пошук позитивних подразників. Розвинута захисна поведінка.
3. Стадія інтелекту.	Відображення міжпредметних зв'язків.	Поведінка пошуку. Здатність одну проблему розв'язувати кількома способами. Застосування раніше знайденого способу розв'язання в нових умовах. Великі можливості пристосування.
4. Свідомість та самосвідомість.	Сукупність пізнавальних, мотиваційних, цілеутворюючих, емоційно-почуттєвих і рефлексивних здатностей індивіда.	Наявність та застосування мовлення (другої сигнальної системи). Здатність до цілеспрямованої діяльності надає можливість не лише пристосуватися до середовища, а й змінювати його у відповідності до своїх потреб. Довільна регуляція психічних процесів, творчої діяльності.

Відмінність психіки людини від психіки тварин

1. Тварина може діяти лише в межах ситуації, що сприймається безпосередньо, а всі здійснювані нею акти обмежені біологічними потребами. Людина може передбачати події, чинити відповідно пізної необхідності.
2. Тварини здатні використовувати предмети як знаряддя, але жодна тварина не може створити знаряддя праці й виконувати колективні знаряддєві дії.

3. Тварини здатні переживати емоції, але тільки людина може переживати почуття.

4. Різні умови розвитку психіки тварин і людини. Розвиток психіки у тваринному світі підкорено біологічним законам, а розвиток психіки людини детермінується суспільно-історичними умовами.

Свідомість та її структура.

Свідомість — це найвища форма розвитку психіки, притаманна тільки людині, що виявляється в складних формах відображення світу, опосередкована суспільно-історичною діяльністю людей.



Функції свідомості:

- пізнавальна функція свідомості проявляється в накопиченні, переробці та використанні інформації щодо навколишньої дійсності;
- регулятивна — в контролі поведінкових та емоційних проявів;
- прогностична — в побудові образів майбутнього, плануванні подальшого життя;
- рефлексивна — в пізнанні людиною самої себе як суб'єкта психічної діяльності;
- комунікативна функція свідомості полягає в організації та підтриманні спілкування з іншими людьми.

Структура свідомості:

- Знання про природу та суспільство, а також про внутрішній світ людини.
- Відокремлення себе в предметному світі як суб'єкта пізнання, тобто ми маємо розрізнення суб'єкта "Я" і об'єкта "не Я".

- Емоційні переживання. Життєдіяльність людини супроводжує світ емоцій і почуттів, що свідчить про те, що людина ставиться певним чином до того, що вона відображує.
- Цілеспрямованість, планування власної діяльності й поведінки, передбачення її результатів.

Контрольні запитання та завдання

- 1) Які відмінності психіки тварин і людини?
- 2) Які основні умови виникнення свідомості людини?
- 3) Скласти словник теми

Лекція 3. Пізнавальні процеси. Відчуття та сприймання.

План

1. Загальна характеристика пізнавальних процесів.
2. Відчуття, їх види, властивості та закономірності.
3. Сприймання, його види та особливості.
4. Спостереження і спостережливість.

Рекомендована література: [1,4,6, 7,8,11,13]

Основні поняття: пізнавальні процеси, відчуття, пороги чутливості, сенсibilізація, синестезія, сприймання, види сприймання, ілюзії сприймання, аперцепція, константність сприймання

1. Загальна характеристика пізнавальних процесів.

Пізнавальна діяльність - це процес відображення в мозку людини предметів та явищ навколишньої дійсності. Відображення реальності в людській свідомості може відбуватися на рівні чуттєвого та абстрактного пізнання. Чуттєве пізнання характеризується тим, що предмети та явища об'єктивного світу безпосередньо діють на органи чуття людини - її зір, слух, нюх, тактильні та інші аналізатори і відображаються в мозку людини. До цієї форми пізнання дійсності відносяться такі пізнавальні психічні процеси як відчуття і сприймання. Враження, отримані за допомогою відчуттів і сприймань, несуть інформацію про зовнішні ознаки та властивості предметів, утворюючи чуттєвий досвід людини.

Другий ступінь пізнання — абстрактно-теоретичне мислення — характерний тільки для людини. Мислення базується на чуттєвому пізнанні, спирається на образи, але оперує не образами, а поняттями, зміст яких склався на основі трудової діяльності, а також культури багатьох поколінь людей.

Пізнавальні психологічні процеси

Відчуття	Сприймання	Пам'ять	Уява	Мислення
Відображення окремих властивостей предметів, що безпосередньо впливають на наші органи чуття	Відображення предметів та явищ, що безпосередньо впливають на органи чуття в цілому, в сукупності властивостей та ознак цих предметів	Відображення минулого досвіду чи відбиток зберігання та відтворення явищ, речей тощо	Відображення майбутнього, створення нового образу на підставі минулого досвіду	Вища форма відображувальної діяльності, що дозволяє зрозуміти сутність предметів та їх взаємозв'язок, закономірність розвитку

Відчуття, їх види, властивості та закономірності

Відчуття – це психічний процес відображення в мозку окремих властивостей та якостей предметів і явищ навколишньої дійсності, а також внутрішніх станів організму при безпосередній дії подразників на рецептори.

Види відчуттів

Екстероцептивні (відображають властивості предметів та явищ зовнішнього світу)	
дистантні (зорові, слухові, нюхові)	контактні (дотикові, смакові, больові)
Інтероцептивні (сигналізують про внутрішній стан організму: відчуття голоду, спраги, болю, втоми тощо)	
Пропріоцептивні (відображають рухи органів тіла і його стан)	
кінстетичні (відображають рухи та стани окремих частин тіла)	статичні (відображають положення тіла в просторі)

Закономірності відчуттів

Якість відчуттів – ознака сенсорного образу, яка дозволяє відрізнити його від такого ж образу іншої модальності (від лат. *modus* – спосіб).

Просторова локалізація відчуттів – відтворення у відчуттях місцезнаходження діючого подразника.

Тривалість відчуттів – залежність від часу, протягом якого сенсорний образ не змінює своєї якості..

Інтенсивність відчуттів – кількісна характеристика ступеня яскравості, виразності відображення людиною властивостей предметів і явищ.

Чутливість – здатність аналізатора певним чином реагувати на появу подразника і зміну його фізичних параметрів.

Пороги відчуттів

Абсолютні :

Нижній поріг відчуттів – мінімальна сила подразника, що викликає ледве помітні відчуття.

Верхній поріг відчуттів – максимальна сила подразника, при якій виникають адекватні діючому подразнику відчуття. Подальше збільшення сили подразника викликає неадекватні відчуття, наприклад больові

Диференційні (пороги розрізнення):

Поріг розрізнення – найменша відмінність між подразниками, при якій вони відчуються як різні: світло 1/100, вага 1/30, звук 1/10

Властивості відчуттів

Адаптація – зміна чутливості аналізатора під дією подразника.

Взаємодія – зміна чутливості одного аналізатора під впливом стану іншого.

Синестезія – виникнення відчуттів, не лише специфічних для певного аналізатора, а й інших, без впливу додаткового подразника.

Сенсибілізація – підвищення чутливості в результаті взаємодії аналізаторів і управління.

Компенсація – посилення діяльності одних аналізаторів за відсутності або послабленій діяльності інших.

Контраст – протилежність відчуттів.

Сприймання, його види та особливості.

Сприймання – це пізнавальний психічний процес, який виявляється у цілісному відображенні предметів, ситуацій і явищ, що виникають при безпосередньому впливові подразників на рецепторні поверхні органів відчуттів.

Види сприймань

За змістом	За провідною діяльністю аналізатора	За ставленням до психічного життя
Сприймання простору Сприймання часу Сприймання руху	Зорове Слухове Смакове Нюхове Рухове Дотикове Больове Органічне	Інтелектуальне Емоційне Естетичне

Властивості сприймань

Цілісність – властивість перцептивного образу відобразити предмет у сукупності притаманних йому рис.

Структурність – властивість перцептивного образу відобразити будову предмета сприймання.

Вибірковість – надання переваги одним предметам або явищам чи їх властивостям перед іншими. Залежить як від об'єктивних властивостей предметів, так і від суб'єктивної установки, зокрема від аперцепції.

Аперцепція – залежність сприймання від змісту психічного життя людини, від її досвіду, інтересів, спрямованості.

Константність – відносна постійність властивостей предметів та явищ незалежно від умов сприймання.

Предметність – отримання відомостей із навколишнього світу про об'єкт і співвідношення їх із самим об'єктом.

Осмисленість – розуміння сутності об'єкта, що сприймається, можливість позначити словом-поняттям, віднести до певного класу, помітити схожість чи відмінність з іншими об'єктами.

Спостереження і спостережливість

Спостереження - це цілеспрямоване, планомірне сприймання об'єктів, у пізнанні яких зацікавлена особистість. Є найбільш розвиненою формою навмисного сприймання.

Спостережливість - це вміння людини вирізняти характерні, проте ледве помітні особливості предметів і явищ.

Контрольні запитання та завдання

- 1) Які відмінності існують між відчуттями та сприйманнями?
- 2) Які основні властивості сприймань?
- 3) Підберіть приклади ілюзій сприймання.

Лекція 4. Пам'ять

План

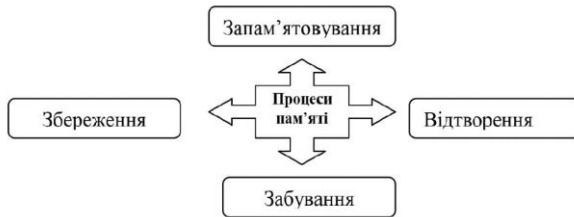
1. Поняття про пам'ять. Теорії пам'яті.
2. Види пам'яті.
3. Процеси пам'яті.
4. Індивідуальні особливості пам'яті.

Рекомендована література: [1,4,6,8,11,17]

Основні поняття: пам'ять, асоціації, запам'ятовування, зберігання, відтворення, забування, спогади, ремінісценція, рухова пам'ять, емоційна пам'ять, словесно-логічна пам'ять, довготривала пам'ять, короткочасна пам'ять, оперативна пам'ять, мимовільна пам'ять, довільна пам'ять

Пам'ять — процеси запам'ятовування, зберігання, відтворення і забування індивідом його попереднього досвіду.

Теорії пам'яті: асоціативна, гештальтпсихологічна, біхевіористична, когнітивна, діяльнісна, фізіологічна, фізична й біохімічна теорії.



Види пам'яті

За змістом матеріалу	рухова, емоційна, образна (зорова, нюхова, смакова тощо), словесно-логічна
За тривалістю збереження інформації	короткочасна, довготривала, оперативна
За ступенем розуміння змісту матеріалу	смысловая, механічна
За способом запам'ятовування	мимовільна, довільна

Образна пам'ять виявляється у запам'ятовуванні образів, уявлень конкретних предметів, явищ, їхніх властивостей, наочно даних зв'язків між ними (зорова, слухова, нюхова, смакова, дотикова)

Рухова пам'ять виявляється в запам'ятовуванні й відтворенні людиною своїх рухів та їх послідовностей

Емоційна пам'ять полягає в запам'ятовуванні й відтворенні людиною своїх емоцій та почуттів

Словесно-логічна пам'ять полягає в запам'ятовуванні думок, понять, суджень, умовиводів, які відображають істотні зв'язки і відношення предметів і явищ, їхні загальні властивості

Короткочасна пам'ять утримує інформацію впродовж дуже незначного часу

Довготривала пам'ять зберігає інформацію впродовж значних відрізків часу, іноді протягом всього життя людини.

Оперативна пам'ять потрібна для виконання людиною певних поточних операцій і утримання інформації під час них.

Мимовільна пам'ять - пам'ять, в якій людина запам'ятовує і відтворює інформацію, не докладаючи для цього вольових зусиль, а спираючись на цікавість, значимість такої інформації (в розвитку передує довільній)

Довільна пам'ять - в її роботі чітко поставлена мета, докладаються відповідні вольові зусилля для запам'ятовування, збереження та відтворення інформації

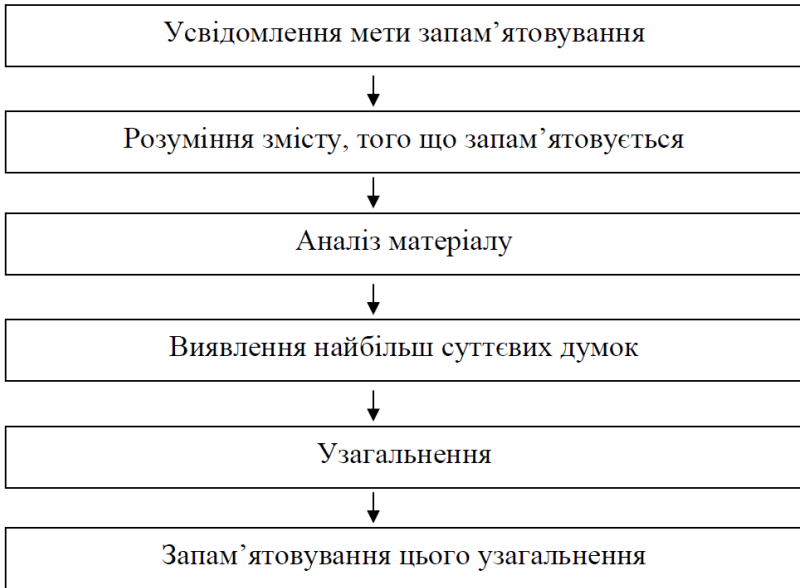
Запам'ятовування — закріплення в корі великих півкуль головного мозку образів, що виникають на основі відчуттів, сприймання, мислення чи уяви

Збереження — це утримання в корі головного мозку інформації, яку людина попередньо запам'ятала

Відтворення — процес активізації в мозку інформації, яка була попередньо запам'ятована та збережена

Забування — це процес втрати або погіршення точності чи обсягу матеріалу, що був запам'ятований

Етапи логічного запам'ятовування



Індивідуальні відмінності пам'яті

Швидкість запам'ятовування визначається кількістю повторені, потрібних людині для запам'ятовування нового матеріалу.

Точність запам'ятовування характеризується відповідністю відтвореного тому, що запам'ятовувалося, та кількістю допущених помилок

Міцність запам'ятовування виявляється в тривалості збереження завченого матеріалу (або в повільності його забування).

Готовність до відтворення виявляється в тому, як швидко та легко в потрібний момент людина може пригадати потрібні їй відомості.

Контрольні запитання та завдання

- 1) Які особливості пам'яті як пізнавального процесу?
- 2) Які чинники боротьби із забуванням?
- 3) Визначте умови успішного запам'ятовування.

Лекція 5. Мислення та мовлення.

План

1. Поняття про мислення.
2. Розумові дії та операції мислення.
3. Види та форми мислення.
4. Індивідуальні особливості мислення.
5. Мовлення і мова. Види мовлення.

Рекомендована література: [1,4,5,6, 7,8,11]

Основні поняття: мислення, поняття, судження, умовивід, індукція, дедукція, аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, конкретизація, класифікація, наочно-дійове мислення, наочно-образне мислення, словесно-логічне мислення, мовлення, зовнішнє мовлення, внутрішнє мовлення, письмове мовлення

1. Поняття про мислення.

Мислення- це процес опосередкованого й узагальненого відображення людиною предметів та явищ об'єктивної дійсності в їх істотних зв'язках і відношеннях.

Мислення є вищою формою пізнавальної діяльності людини, це суспільно зумовлений, нерозривно пов'язаний із мовленням психічний процес пошуків і відкриття суттєво нового, процес опосередкованого й узагальненого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу.

4. Операції та форми мислення



Форми мислення

Поняття – це логічна форма мислення, в якій відображається сутність предметів і явищ реального світу в їх істотних ознаках і відношеннях.

Судження – це логічна форма мислення, що відображає окремі відношення між предметами й ознаками, стверджуючи або заперечуючи їх.

Умовивід – це логічна форма мислення, що ґрунтується на кількох судженнях.

Види мислення.

Класифікація видів мислення

<i>Засада класифікації</i>	<i>Види мислення</i>
Форма	Наочно-дійове Наочно-образне Словесно-логічне
Характер задач, які розв'язуються	Теоретичне Практичне
Рівень узагальнення	Емпіричне Теоретичне
Ступінь розгорнутості	Дискурсивне Інтуїтивне
Адекватність відображення реальної дійсності	Реалістичне Аутичне
Ступінь новизни та оригінальності	Репродуктивне Творче
Вплив на емоційну сферу	Патогенне Саногенне

Індивідуальні особливості мислення.

Індивідуальні особливості виявляються в глибині думок, їх самостійності, критичності, послідовності, гнучкості та швидкості, ці особливості називають якостями розуму.



Глибина мислення виявляється в здатності людини проникати в суть явищ, що пізнаються, виділяти їх суттєві характеристики, розкривати причини, виявляти їх зв'язки з іншими явищами, передбачати їх подальший розвиток. Протилежною рисою є поверховість мислення, яка полягає в тому, що людина виділяє поверхові, несуттєві ознаки явищ.

Самостійність мислення характеризується здатністю людини ставити нові проблеми, знаходити нечувані, нерідко оригінальні, підходи до їх вирішення, виявляти ініціативу в творчому пошуку.

Критичність мислення полягає в умінні індивіда суворо оцінювати свої думки і сторонні впливи, виявляти в них сильні та слабкі аспекти, не приймати за істину кожную догадку, а піддавати її сумніву і перевіряти. Некритичність мислення, характеризується тим, що людина легко сприймає чужі думки без належної їх перевірки і оцінювання.

Послідовність мислення передбачає вміння людини дотримуватися логічних правил і не суперечити собі в міркуваннях, доводити і обґрунтовувати свої оцінки і висновки. Непослідовність проявляється в хаотичності міркувань людини.

Гнучкість мислення характеризується здатністю людини легко переходити від одного способу вирішення проблеми до іншого, якщо перший спосіб виявився невідповідним, бути вільною від шаблону, швидко реагувати на зміну обставин. Протилежною рисою є інертність мислення, що проявляється в повільності мислення, схильності до стандартних дій.

Швидкість мислення визначається часом, протягом якого людина справляється з виконанням певних завдань.

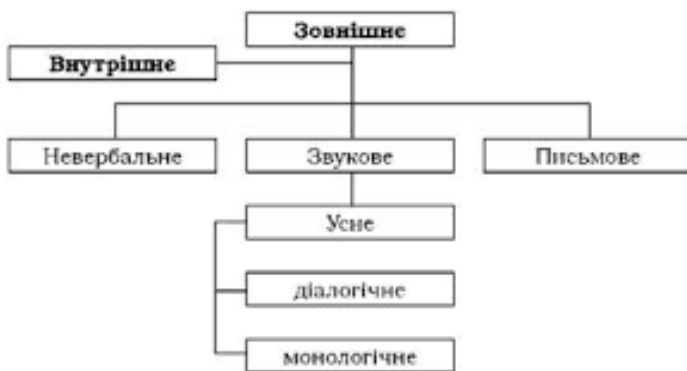
Мислення і мова

Мислення людини тісно пов'язане з мовою. Процеси мислення і мовлення не тотожні, бо відображають різні психологічні реальності: мислення — пізнавальний процес, а мовлення — процес спілкування і вираження думки.

Соціально-психологічна функція мови: нагромадження та передавання суспільного досвіду засобами знакових систем. Мова є специфічно людським засобом спілкування, що існує об'єктивно в духовному житті людського суспільства і становить собою систему знаків, які функціонують як засоби такого спілкування.

Мовлення - це процес використання людиною мови для спілкування.

Різновиди мовлення



Зовнішнє (*усне* (діалогічне і монологічне) і *письмове*) і **внутрішнє** (*порожнє і повне*)

Усне мовлення. Це основний різновид мовлення, яке є звучним і сприймається іншими за допомогою слуху. Усне мовлення поділяється на діалогічне та монологічне.

Діалогічним називається мовлення між двома або кількома співрозмовниками, які міняються ролями того, хто слухає, та того, хто говорить, тобто постають як пасивний чи активний співрозмовник.

Монологічне мовлення — це таке мовлення, коли говорить одна особа, а інші слухають, сприймають її мову. Прикладами монологічного мовлення є доповідь, лекція, виступ на зборах, пояснення вчителем нового матеріалу тощо. Монологічне мовлення є організованим різновидом мовлення. Той, хто говорить, наперед планує чи програмує не лише окреме слово, речення, а й увесь процес мовлення, увесь монолог загалом, іноді подумки, а іноді як запис у вигляді плану чи конспекту. Монологічне мовлення у розгорнутих формах потребує певної підготовки, яка полягає в попередньому відборі змісту, чіткому плануванні та відповідному словесному оформленні.

Письмове мовлення. Це особливий різновид мовного процесу, що дає можливість спілкуватися з відсутніми співрозмовниками як сучасниками того, хто пише, так і тими, що житимуть після цього. Письмове мовлення — це різновид монологічного мовлення, але воно здійснюється як писання та читання написаного у вигляді письмових знаків (слів).

Внутрішнє мовлення – це мовлення, що відбувається у внутрішньому плані, спрямоване на себе, має скорочений характер.

Контрольні запитання та завдання

- 1) У чому полягають специфічні особливості мислення як вищої форми пізнавальної діяльності?
- 2) Які є види та форми мислення?
- 3) Які види та функції мовлення?

Лекція 6. Уява та увага.

План

1. Поняття про уяву. Види уяви.
2. Прийоми створення образів уяви.
3. Увага, її властивості
4. Види уваги.
5. Неуважність та її причини.

Рекомендована література: [1,4,6,7,8,11,13]

Основні поняття: уява, репродуктивна уява, творча уява, мрія, увага, аглютинація, літота, гіперболізація, типізація, мимовільна увага, довільна увага, післядовільна увага, розподіл уваги, концентрація

уваги, стійкість уваги, обсяг уваги, переключення уваги, неухважність

Уява — це психічний процес створення людиною нових образів на основі її попереднього досвіду

Види образів уяви

-Уявлення того, що існує в дійсності, але чого людина ніколи не сприймала раніше

-Уявлення історичного минулого

-Уявлення того, що буде в майбутньому

-Уявлення того, чого ніколи не було в дійсності

Функції уяви:

1) у моделюванні кінцевого результату діяльності людини і тих засобів, які необхідні для його досягнення;

2) у створенні програми поведінки людини, коли проблемна ситуація невизначена;

3) у створенні образів, які не програмують діяльність, а підміняють її;

4) у створенні образів об'єктів з опорою на схеми та описи;

5) у створенні принципово нових предметів та явищ тощо.

Види уяви

За способом активності:	Залежно від характеру діяльності людини:	За змістом діяльності:
мимовільна, довільна; пасивна, активна	відтворююча (репродуктивна), творча	художня, технічна; наукова та ін.

Мимовільною є така уява, коли створення нових образів не спрямовується спеціальною метою уявити певні предмети чи події

Довільна уява скеровується спеціальною метою створити образ певного об'єкта, можливої ситуації

Активна уява завжди спрямована на виконання творчого або логічного завдання

Пасивна уява протікає без постановки мети, виявляється в хворобливих фантазіях, маренні, інколи — в ілюзії життя, де людина говорить, діє уявно

Відтворююча (репродуктивна) уява базується на створенні образів предметів, явищ, які наявні в дійсності, або відтворенні наочної картини чи картини подумки на основі опису, креслення, схеми, моделі

Творча уява базується на самостійному створенні образів об'єктів, які не існують в наш час, або відтворенні оригінальної модифікації вже наявного об'єкта, явища; це нестандартний образ раніше описаного, прочитаного, сприйнятого.

Мрія – це уява бажаного майбутнього

Синтез образів у процесах уяви здійснюється за допомогою різних прийомів.

Способи створення образів уяви

Аглотинація (від лат. *agglutinare* – склеювати)
– створення нового образу шляхом сполучення елементів, взятих з різних уявлень (русалка, кентавр тощо)

Гіперболізація – збільшення характеристик об'єкта (велетень Гулівер, Котигорошко тощо), зміна кількості частин предмета (дракон, який має сім голів)

Підкреслення – акцентування якоїсь частини образу чи певної властивості. За допомогою такого прийому створюються шаржі, карикатури

Лігота – зменшення характеристик об'єкта (хлопчик-мізинчик)

Схематизація – розбіжності зменшуються, а риси схожості виходять на перший план (орнамент, елементи якого взяті з рослинного світу)

Типізація – виокремлення істотного в однорідних фактах і втілення їх у конкретних образах (є одним з найскладніших прийомів). Широко використовується в літературі

Увага, її властивості

Увага - це особлива форма психічної діяльності, яка виявляється в спрямованості і зосередженості свідомості на вагомих для особистості предметах, явищах навколишньої дійсності або власних переживаннях.

Властивості уваги

Зосередження уваги - виявляється в мірі інтенсивності зосередженості на предметі розумової або фізичної діяльності.

Стійкість уваги характеризується тривалістю зосередження на об'єктах діяльності. Стійкість, як і зосередженість, залежить від сили або інтенсивності збудження, важливості для неї діяльності,

зацікавленням нею.

Переключення уваги - це навмисне перенесення уваги з одного предмета на інший, якщо цього вимагає діяльність.

Розподіл уваги. Він виявляється в тому, що людина одночасно виконує кілька різновидів діяльності. Передумовою такого переключення є те, що одна дія звична, виконується автоматично, а друга - свідомо.

Обсяг уваги - це така кількість об'єктів, які можуть бути охоплені увагою і сприйняті в найкоротший час. Широта обсягу уваги залежить від спорідненості матеріалу, який сприймається, а також від вікових особливостей людини. Обсяг уваги дорослої людини під час сприймання не зв'язаного за змістом матеріалу (незрозумілі сполучення літер, фігури, окремі літери) дорівнює 4-6 об'єктам, що сприймаються впродовж однієї-двох десятих секунди.

Різновиди і форми уваги

Зовнішня (сенсорна) увага відіграє провідну роль у спостереженні за предметами і явищами навколишньої дійсності, виявляється в активній установці, у спрямуванні органів чуття на об'єкт сприйняття

Внутрішня (інтелектуальна) увага спрямована на власні думки, переживання

Мимовільна увага виникає несподівано, незалежно від свідомості, непередбачено, не потребує вольових зусиль

Довільна увага — це свідомо спрямоване зосередження особистості на предметах та явищах навколишньої дійсності, на внутрішній психічній діяльності

Післядовільна увага настає в результаті свідомого зосередження на предметах та явищах у процесі довільної уваги, не потребує вольових зусиль, але є інтенсивною

Неуважність виявляється в невмінні зосередитися на об'єкті, у ковзанні по поверхні предметів та в нездатності відобразити їхні істотні властивості, приховані від ока.

Всі негативні риси уваги (нестійкість, поверхова зосередженість, легкість відволікання) охоплюються поняттям неуважності. Ці негативні риси проявляються в розсіяній увазі. Тоді мимовільна увага стійко домінує над довільною, людина не здатна до внутрішньої зосередженості.

Види уваги та їх порівняльні характеристики

Види уваги	Умови виникнення	Основні характеристики	Механізми
<i>Мимовільна</i>	Дія сильного, контрастного чи значущого та того, що викликає емоційний відгук подразника	Мимовільність, легкість виникнення та переключення	Орієнтовний рефлекс чи домінанта, яка характеризує більш або менш стійкий інтерес індивіда
<i>Довільна</i>	Постановка (прийняття задачі)	Спрямованість відповідно до задачі вимагає вольових зусиль, стомлює	Провідна роль другої сигнальної системи
<i>Післядовільна</i>	Входження в діяльність і виникнення у зв'язку з цим інтересу (зацікавленості)	Зберігається цілеспрямованість, знімається напрута	Домінанта, яка характеризує зацікавленість, що виникла у процесі діяльності

Контрольні запитання та завдання

- 1) Які функції уваги?
- 2) Назвіть основні властивості уваги.
- 3) Скласти словник теми

Лекція 7. Емоційно – вольові процеси.

План

1. Емоції та почуття. Властивості та види емоцій.
2. Форми переживання емоцій і почуттів.
3. Вищі почуття.
4. Воля, її функції. Вольові дії.
5. Вольові якості особистості.

Рекомендована література: [1, 4, 6, 7, 8, 11, 13,17]

Основні поняття: емоції, почуття, настрої, стрес, афект, фрустрація, пристрасть, вищі почуття, моральні почуття, інтелектуальні почуття, естетичні почуття, практичні почуття, воля, вольові дії, вольові якості

Емоція — це загальна активна форма переживання організмом своєї життєдіяльності, реакція психіки на задоволення чи незадоволення потреби

Почуття — це специфічно людський, узагальнений, найвищий, найглибший рівень переживань особою свого ставлення до себе, до подій, осіб, предметів, які були, є і будуть

Властивості емоцій та почуттів

- полярність (вираженість позитивного або негативного відтінку переживання: радість-горе, любов-ненависть)
- рівень активності (емоції та почуття можуть бути стеничними - такими, які посилюють активність, спонукають до діяльності та астенічні – ті, які пригнічують людину, зменшують її активність, демобілізують)
- інтенсивність (сила прояву емоцій та почуттів)
- тривалість (часові характеристики переживань, які можуть бути як тривалими, так і короткочасними)

Функції емоцій і почуттів



Види емоцій

Позитивні емоції — реакція психіки на задоволену потребу: радість, насолода, задоволення тощо.

Негативні — наслідок незадоволеної чи недостатньо задоволеної потреби: сум, гнів, страх тощо.

В *нейтральних* емоціях немає безпосереднього зв'язку між ступенем задоволення потреби та реакцією психіки: інтерес, здивування.

Стенічні емоції — ті, що посилюють активність, поживляють людину, спонукають її до діяльності: радість, гнів.

Астенічні — ті, що пригнічують людину, послаблюють її активність, демобілізують: сум, горе.



Емоційні стани

Радість – позитивний емоційний стан, пов’язаний із задоволенням актуальних потреб.

Здивування – емоційна реакція на раптові, несподівані обставини.

Страждання – негативне переживання, пов’язане з неможливістю задоволення важливих для людини потреб.

Гнів – негативне переживання, що є реакцією на перешкоди, які раптово виникли на шляху до досягнення мети.

Страх – негативне переживання, пов’язане з прогнозом імовірного неблагополуччя.

Сором – стан, викликаний невідповідністю думкам оточуючих або власним принципам.

Сум – негативне переживання, яке розуміється особистістю як несприятливе для життєдіяльності, як невдача або втрата.

Форми переживання емоційних станів

Настрій - це загальний емоційний стан, який надає своєрідного забарвлення на певний час діяльності людини, характеризує її життєвий тонус.

Афект - це сильне короточасне збудження, яке виникає раптово, оволодіває людиною такою мірою, що вона втрачає здатність контролювати свої дії та вчинки.

Стрес – це реакція психофізіологічного напруження людини в небезпечних ситуаціях, що виявляються несподівано і потребують заходів щодо їх подолання

Фрустрація являє собою своєрідний емоційний стан, характерною ознакою якого є дезорганізація свідомості та діяльності і за якого людина опиняється в стані безнадійності, втрати перспективи.

Пристрасть— це сильні, стійкі, довготривалі почуття, які захоплюють людину, керують нею і виявляються в орієнтації всіх прагнень особистості в одному напрямі, в зосередженні їх на одній меті.

Вищі почуття являють собою відображення переживання людиною свого ставлення до явищ соціальної дійсності.

Моральні почуття - це почуття, в яких виявляється стійке ставлення людини до суспільних подій, людей, самої себе

Естетичні почуття - це почуття краси явищ природи, праці, гармонії барв, звуків, рухів і форм.

Інтелектуальні почуття являють собою емоційний відгук, ставлення особистості до пізнавальної діяльності в широкому її розумінні

Практичні почуття - це переживання людиною свого ставлення до діяльності.



Воля, її функції. Вольові дії.

Воля – психічний процес свідомої та цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення поставлених цілей.

Функції волі

- *Стимулююча* функція виявляється через спрямування активності людини на подолання перешкод
- *Гальмівна* функція волі працює як стримування особистістю небажаних проявів поведінки

Види вольових дій

- 1.** *Проста вольова дія* не вимагає особливих зусиль (бажання → рішення → дія).
- 2.** *Складна вольова дія* потребує значного напруження сил, терплячості, наполегливості, вміння організувати себе на виконання дії.

Аналіз вольової дії

1. Підготовчий етап:

- ✓ осмислення, усвідомлення мети;
- ✓ визначення шляхів та засобів для досягнення мети, боротьба мотивів;
- ✓ прийняття рішення.

2. Виконавчий етап:

- ✓ реалізація прийнятого рішення;
- ✓ самооцінка виконавчої дії (людина оцінює способи досягнення мети, затрачені зусилля і робить відповідні висновки).



Цілеспрямованість полягає в умінні особистості керуватися у своїх діях і вчинках поставленими цілями, зумовленими твердими переконаннями.

Наполегливість - це вміння домагатися мети, переборюючи труднощі й перешкоди.

Самостійність - це вміння діяти згідно зі своїми задумами, не підпадаючи під вплив інших, критично оцінювати їх думки.

Ініціативність - це вміння знаходити нові, нешаблонні рішення й засоби їх здійснення.

Рішучість - це вміння приймати обдумані рішення у складній обстановці, не вагаючись.

Організованість полягає в умінні людини керуватися у своїй поведінці чітко визначеним планом.

Дисциплінованість - точне і неухильне підпорядкування своїх дій і вчинків правилам і вимогам законів, моральних норм.

Витримка - це здатність вольовим зусиллям швидко гальмувати (послаблювати, сповільнювати) дії, почуття та думки, що заважають здійсненню прийнятого рішення.

Сміливість - це здатність у разі виникнення небезпеки (для життя, здоров'я чи престижу) зберегти стійкість організації психічних функцій і не знизити якість діяльності

Контрольні запитання і завдання

1. Як відбувається відображення дійсності почуттями і чим воно відрізняється від відображення у пізнанні?
2. Чому моральні, інтелектуальні, естетичні та практичні почуття належать до вищих почуттів?
3. Які вольові якості особистості?

Лекція 8. Особистість в діяльності та спілкуванні

План

1. Особистість та її структура.
2. Характеристика спрямованості особистості.
3. Діяльність, її структура.
4. Види та способи діяльності.
5. Спілкування, його структура і функції.
6. Розвиток особистості в діяльності та спілкуванні.

Рекомендована література: [1, 4, 6,7, 8, 11, 13]

Основні поняття: особистість, індивід, людина, індивідуальність, психологічна структура особистості, спрямованість особистості, потреби, мотиви, інтереси, ідеали, переконання, світогляд, діяльність, уміння, навички, звички, спілкування, вербальні засоби, невербальні засоби спілкування, функції спілкування

Людина — це біологічна істота, яка наділена, свідомістю й мовою, здатністю працювати, оцінювати навколишній світ і активно його перетворювати.

Індивід — це окремо взята людина як представник людського роду з усіма її психологічними, морально-етичними та психічними характеристиками.

Особистість – це свідомий індивід, який посідає певне місце у суспільстві і виконує ту чи іншу соціальну роль або функцію.

Індивідуальність- своєрідне, неповторне поєднання таких психологічних особливостей людини.



Структура особистості за К.К. Платоновим

Перша підструктура - **спрямованість особистості**: моральні якості, установки, стосунки з іншими. Визначається суспільним буттям людини.

Друга - підструктура **досвіду** (знання, вміння, навички, звички). Набувається досвід у процесі навчання й виховання. Провідним у набутті досвіду є соціальний чинник.

Третя - підструктура **форм відображення**. Вона охоплює індивідуальні особливості психічних процесів, що формуються протягом соціального життя і специфічно виявляються в пізнавальній та емоційно-вольовій діяльності людини.

Четверта підструктура - **біологічно зумовлені психічні функції особистості**. Об'єднує типологічні властивості особистості, статеві й вікові особливості.

Спрямованість особистості — це сукупність стійких мотивів, які орієнтують діяльність особистості, спрямовують та орієнтують її життєвий шлях у соціальному просторі й часі.

Потреба - це стан організму, особистості чи суспільства, зумовлений необхідністю в об'єктах для існування, розвитку, який виражає залежність від об'єктивних умов їхнього існування.

Види потреб:

- матеріальні (потреба в одязі, житлі, потреба в русі, особливо у дітей)

- духовні (потреба в пізнанні, в творчості, в етичній насолоді);

- соціальні (потреба в спілкуванні, в праці, визнанні заслуг).

Мотив - це психічне явище спонукання особистості до постановки мети й діяльності щодо її досягнення.

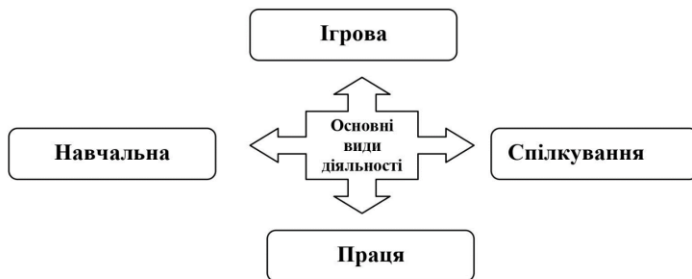
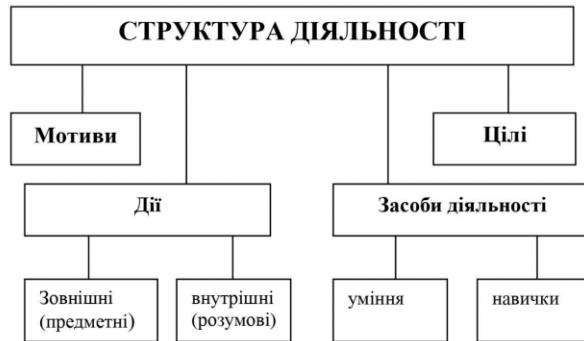
Интерес - це емоційно забарвлена вибірково спрямованість особистості, яка виражається переважно в її вибіркового ставленні до тих чи інших явищ, предметів чи відповідної діяльності.

Переконання - це система мотивів особистості, що спонукає її діяти відповідно до своїх поглядів і принципів.

Ідеал - це зразок (норма, прояв ідеального), згідно з яким людина визначає свою поведінку та способи життя за конкретних обставин.

Світогляд - це сукупність поглядів, оцінок, принципів, що визначають найзагальніше усвідомлення, розуміння світу, місця в ньому людини, а також ціннісні орієнтації людей, їх життєві позиції.

Діяльність людини — це свідомо активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети



Уміння - це готовність людини успішно виконувати певну діяльність, яка ґрунтується на знаннях і навичках.

Навичка - здатність до дії, що досягла найвищого рівня сформованості, здійснюється автоматизовано без усвідомлення проміжних кроків

Звичка - негнучка (іноді й нерозумна) частина діяльності, що не має свідомої мети

Ігрова діяльність спрямована на сам процес гри і в доступній формі відтворює навчання і працю

Навчальна діяльність - активна, свідома діяльність, спрямована на засвоєння знань, вироблення умінь та навичок

Праця - це свідома діяльність людини, спрямована на створення матеріальних та духовних благ

Спілкування - це взаємодія двох або більше людей, під час якої виникає психічний контакт, що проявляється в обміні інформацією, взаємовпливі, взаєморозумінні, взаємопереживанні

Структура спілкування: суб'єкти, зміст, засоби, результат



Комунікативна функція — це різні форми та засоби обміну і передавання інформації, завдяки яким стають можливими збагачення досвіду, нагромадження знань, оволодіння діяльністю, узгодження дій та взаєморозуміння людей.

Інтерактивна функція спілкування проявляється через обмін діями, речами впродовж взаємодії, функція впливу

Перцептивна функція спілкування розгортається як сприймання співрозмовника із подальшим формуванням першого враження чи ставлення до співрозмовника.

Контрольні запитання і завдання

1. Які компоненти структури особистості є провідними і визначають

- поведінку людини?
2. Які основні види діяльності ?
 3. Які функції та засоби спілкування?
 4. Скласти словник теми

Лекція 9. Індивідуально-психологічні особливості

План

1. Темперамент, його властивості.
2. Психологічна характеристика типів темпераментів.
3. Характер, його структура та формування.
4. Здібності, їх структура. Здібності і задатки.
5. Види та рівні розвитку здібностей.
6. Розвиток здібностей. Зв'язок темпераменту, характеру і здібностей.

Рекомендована література: [1, 4, 6, 7,8, 13]

Основні поняття: темперамент, екстраверсія, інтроверсія, пластичність, лабільність, сангвінік, холерик, флегматик, меланхолік, характер, структура характеру, здібності, задатки, загальні здібності, спеціальні здібності, обдарованість, талант, геніальність

1. Темперамент, його властивості

Індивідуальні особливості особистості найяскравіше виявляються в темпераменті, характері та здібностях, у пізнавальній, емоційно - вольовій діяльності, потребах та інтересах.

Темперамент характеризує динамічний бік психічних реакцій людини - їх темп, швидкість, ритм, інтенсивність.

Темперамент - це стійка властивість особистості, що виражає індивідуально-своєрідну динаміку психіки і поведінки, котра однаково виявляється в різноманітній діяльності незалежно від її змісту, мети і мотивів

Характеристика типів темпераменту у відповідності до властивостей центральної нервової системи			
Холерик	сильний	неврівноважений	рухливий
Сангвінік	сильний	врівноважений	рухливий
Флегматик	сильний	врівноважений	малорухливий
Меланхолік	слабкий	неврівноважений	інертний

Основні властивості темпераменту

Сенситивність — міра чутливості до явищ дійсності, що стосуються особистості.

Реактивність — це особливості реакції особистості на подразники, що виявляються в темпі, силі та формі відповіді, а найяскравіше — в емоційній вразливості, і відображаються на ставленні особистості до навколишньої дійсності та до самої себе.

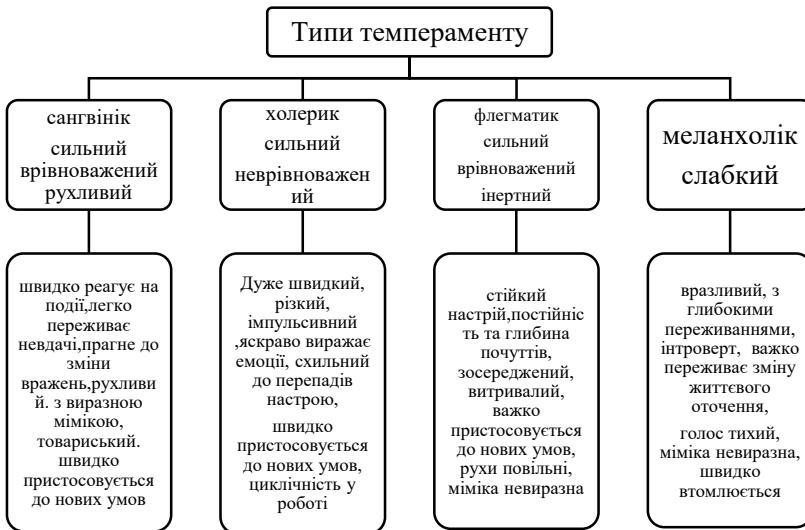
Пластичність виявляється у швидкому пристосуванні до обставин, що змінюються.

Ригідність — особливість, протилежна пластичності, складність або нездатність перебудовуватися при виконанні завдань, якщо цього потребують обставини.

Резистентність — міра здатності опиратися негативним або несприятливим обставинам.

Екстравертованість та інтровертованість — спрямованість реакцій та діяльності особистості назовні, на інших (екстравертованість) або на саму себе, на свої внутрішні стани, переживання, уявлення (інтровертованість).

Психологічна характеристика типів темпераментів



Холерик - людина із сильною, не врівноваженою, рухливою нервовою системою, яка відзначається перевагою збудження над гальмуванням.

Холеричний темперамент вирізняється циклічністю та імпульсивністю у діяльності й поведінці. Холерик може цілком віддатися справі, завзято працюючи, енергійно переборюючи труднощі на шляху досягнення мети, і раптом усе кинути. Для особистості з таким типом темпераменту характерна підвищена збудливість та емоційна реактивність. Вона буває нетерплячою, запальною та різкою у стосунках, прямолінійною. Її вольові дії дуже поривчасті, якщо їй цікаво, вона здатна до високої концентрації уваги, але виявляє недостатню здатність до переключення уваги. За спрямованістю холерик - екстраверт, полюбляє бути в центрі уваги, але в спілкуванні не є лагідним, любить, щоб усе було, як він того хоче, непоступливий. Має організаторські здібності. У нього жива міміка, виразна жестикуляція, часто швидкий темп мовлення.

Характерні ознаки зовнішнього вияву холеричного темпераменту: квапливий, збуджений темп рухів, прямолінійні рухи починаються з ривка, незграбність рухів, дуже рухлива міміка, голосний голос, швидка мова (її швидкість може коливатися), рукостискання рвучке.

Сангвінік - людина із сильною, врівноваженою, рухливою нервовою системою, для якої властива висока швидкість реакцій. Для цього типу темпераменту характерна висока лабільність. Сангвініки можуть легко збуджуватися, а також легко гальмувати свої бажання. Для діяльності сангвініка характерна продуктивність у тому разі, коли йому цікаво, коли він знаходить щось нове для себе. Якщо стає нецікаво, він починає нудьгувати і полишає розпочату справу, не доводячи її до кінця. Особистість із таким темпераментом дуже рухлива, легко пристосовується до нових умов життя, швидко знаходить контакт у стосунках з іншими людьми, вирізняється товариськістю, вільно й розкуто почувається в новому оточенні. За спрямованістю сангвінік яскравий екстраверт. У колі своїх друзів завжди веселий та життєрадісний. Настрій у нього здебільшого оптимістичний.

Для сангвініка характерні висока психічна активність, енергійність, працездатність, жвавість рухів, розмаїтість міміки, швидкий темп мови. Сангвінік прагне до частой зміни вражень, легко і швидко відкликається на навколишні події, товариський.

Характерні ознаки зовнішнього вияву сангвінічного темпераменту: широкі рухи, широкі кроки, хода швидка, ритмічна, схильність до малої дистанції при спілкуванні, твердий погляд, досить сильне рукостискання, рухлива і багата міміка, пожвавлено-швидка манера мовлення.

Флегматик - спокійний, завжди врівноважений, наполегливий і завзятий трудівник життя (І.П. Павлов). Його реакції оптимально

приспособані до сили умовних подразників, а тому флегматики адекватно реагують на впливи зовнішнього середовища: якщо слабкі подразники, то й реакція слабка, якщо сильні - то сильна. Але властива їм інертність не дає змоги швидко реагувати на швидкі зміни середовища. Умовні рефлекси у флегматиків утворюються повільніше, але виявляються досить стійкими.

Флегматики вміють контролювати, затримувати та регулювати безумовні рефлекси та емоції. Тому в своїй поведінці, рухах, розмові вони повільні та спокійні. Міміка дуже бідна, голос тихий і невиразний. Вони точно дотримуються виробленого розпорядку життя, і тому ніщо не може відвернути їх від основної праці. Для них характерна зосередженість, витривалість, серед інших вирізняються стійкістю уваги, здатністю старання й наполегливо працювати. Особистість із таким темпераментом реагує повільно, тому часом не здатна швидко діяти в екстремальних ситуаціях. Важко пристосовується до нових умов, не любить змінювати звички, розпорядок життя, роботу, друзів. У флегматика настрої переважно стабільний, рівний.

У нього переважає спокійний, рівний настрої. Почуття і настрої звичайно вирізняються сталістю. За несприятливих умов (відсутність інтересу, втома) можуть розвинути млявість, бідність емоцій, схильність до виконання одноманітних звичних дій.

Меланхолік - це людина зі слабкою, не врівноваженою, малорухливою нервовою системою, яка володіє підвищеною чутливістю навіть до слабких подразників, а сильний може спричинити в них «зрив».

За спрямованістю меланхолік - інтроверт, тому він важко переживає зміну життєвого оточення, потрапляючи в нові умови життя, дуже розгублюється. Він буває надміру сором'язливим, відлюдкуватим, боязким та нерішучим, не любить нових знайомств і галасливих компаній.

Особистість з таким типом темпераменту виявляє розгубленість, спонтанність. У надзвичайних ситуаціях у неї може проявитися «стрес кролика», що призведе до низької ефективності діяльності, а то й невиконання завдань. Меланхолік - дуже вразлива людина, схильна до астеничних емоцій. Почуття його вирізняються повільністю перебігу, стійкістю та слабкою експресивністю. Це люди надчутливі. Грубість, нетактовність, неповагу та інші негативні моменти поведінки меланхоліки переносять дуже боляче, їм потрібне спокійне, звичне оточення, де вони можуть успішно працювати.

Характерні ознаки зовнішнього вияву меланхолійного темпераменту: повільний, млявий темп рухів, малорухома й водночас напружена міміка, повільна манера мовлення, голос неголосний, погляд

часто збоку або повз співрозмовника, під час рукостискання рука млява, можливі «опущені» кутики рота, стиснутий рот, нерівномірність у ритмі мови. Перестає бути активним у разі окрику, різкого зауваження, залучення до нього уваги. Під час групового активного обговорення питання не завжди може виявити ініціативу, особливо при оцінних судженнях, губиться у великій аудиторії, уникає «контакту очей».

Характер, його структура та формування.

Характер - це сукупність стійких індивідуально-психологічних властивостей людини, які виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, у ставленні до колективу, до інших людей, праці, навколишньої дійсності та самої себе.

Структура характеру

У структурі характеру виокремлюють такі його компоненти:

- спрямованість;
- переконання;
- розумові риси;
- емоції; волю;
- темперамент;
- повноту;
- цілісність;
- визначеність;
- силу.

Структура характеру не дається від природи, а формується у процесі розвитку особистості.

Формування характеру — це процес становлення стійких психологічних утворень особистості під впливом об'єктивних і спеціально створених для цього умов, коли її дії та вчинки в результаті їх багаторазових повторень стають звичними й визначають типову модель її поведінки.

На формування характеру найістотніше впливають загальні фактори становлення особистості:

- 1) біологічна основа,
- 2) соціальне середовище
- 3) активність самої людини.

Основні групи рис характеру людини як вираження її ставлення до дійсності

Перша група	Ставлення до суспільства, колективу, інших людей	<p align="center">Моральні якості особистості</p> <ul style="list-style-type: none"> - чуйність, тактовність - ввічливість, ширість - самокритичність, скромність <p align="center">Вольові якості особистості</p> <ul style="list-style-type: none"> - рішучість, стійкість - наполегливість, цілеспрямованість - самостійність
	<ul style="list-style-type: none"> - комунікативність - відлюдність 	
Друга група	Ставлення до праці (справи)	<p align="center">Емоційні особисті якості</p> <ul style="list-style-type: none"> - запальність - байдужість - вразливість, тривожність - ніжність тощо
	<ul style="list-style-type: none"> - активність, працелюбство - безініціативність - творче ставлення - безвідповідальність 	
Третя група	Ставлення до себе	
	<ul style="list-style-type: none"> - альтруїзм, скромність - егоїзм, зарозумілість - некритичність - гордість, хвацтво 	
Четверта група	Ставлення до речей	<p align="center">Інтелектуальні якості особистості</p> <ul style="list-style-type: none"> - кмітливість - винахідливість - допитливість
	<ul style="list-style-type: none"> - охайність, бережливість - неохайність, марнотрацтво, скупість 	

Здібності — індивідуально-психічні властивості людини, що відповідають вимогам певної діяльності і є умовою успішного її виконання



Задатки — це вроджені передумови розвитку здібностей особистості (анатомо-фізіологічні особливості мозку, нервової системи, аналізаторів, які обумовлюють природні індивідуальні відмінності між людьми)

Рівні розвитку здібностей

Обдарованість — високий рівень розвитку загальних і спеціальних здібностей, що є передумовою творчих досягнень.

Талант (гр. *talanton* — вага, міра, рівень здібностей) — поєднання високо-розвинутих спеціальних здібностей, яке дає людині змогу створювати такі продукти діяльності, що виділяються своєю новизною, досконалістю і мають високу суспільну значущість.

Геніальність (лат. *genialis* — властивий генієві, плідний) — найвищий ступінь розвитку здібностей, що виявляється у творчій діяльності, результати якої мають історичне значення.

Види здібностей

Загальні здібності забезпечують успішне виконання різних видів діяльності (таких, які вимагають прояву високорозвинутого інтелекту і напруженої розумової діяльності).

Спеціальні здібності виявляються у спеціальних видах діяльності.

Учбові здібності проявляються як швидке і якісне засвоєння знань, вироблення вмій, однак не передбачають оригінальності продуктів діяльності.

Творчі — виявляються через створення людиною нестандартних, оригінальних продуктів діяльності.

Теоретичні — пов'язані з функціонуванням у людини теоретичного, абстрактного мислення. Люди, які володіють цими здібностями, схильні до наукової діяльності.

Практичні здібності передбачають наявність і переважання в діяльності практичного, наочно-дійового мислення. Люди з практичними здібностями віддають перевагу практичним справам у сферах виробництва, торгівлі, підприємницької діяльності тощо.

Контрольні запитання і завдання

1. Як може позначатися темперамент на формуванні рис особистості ?
2. Які риси поведінки свідчать про її характер?
3. Якими є умови формування характеру?
4. Як пов'язані між собою здібності та задатки?
5. Які психічні властивості людини сприяють розвитку здібностей?
6. Скласти словник теми

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базова

1. Варій М.Й. Загальна психологія: Навч. посібник /Для студентів психол. і педагог. спеціальностей.– 3 – є вид., випр. і доп. / М.Й Варій. – К.: «Центр учбової літератури». – 2009. – 1008с.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч.посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін.3-є вид., випр. й доп. – К.: Каравела, 2012. – 400с.
3. Вікова психологія. Навч. посіб./ О.П.Сергєєнкова, О.А.Столярчук, О.П.Коханова. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.
4. Волошина В.В. Загальна психологія: Практикум: Навч. посібн.- 4- те вид. / В.В.Волошина, Л.В.Долинська, С.О.Ставицька, О.В.Темрук. – К.: Каравела, 2011. – 280 с.
5. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія: навч. посіб. / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424с.
6. Загальна психологія: Підручник / О.В.Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Каравела, 2017. – 464 с.
7. Загальна психологія : Навч. посібник. / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О. В. Пасєска. – К. : ЦУЛ, 2012. – 296 с.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник / С. Д. Максименко. – Вид. 3-те, перероб. та допов. – К : ЦУЛ, 2008. – 272 с.
9. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. – 5 вид., стер. / П.А. М'ясоїд. – К. : Вища шк., 2006. – 487 с.
10. Основи психології: Підручник / За заг. ред. Киричука О.В., Роменця В.А. – Вид. 6 – те, стереотип. – Київ: Либідь, 2006. – 632 с.
11. Павелків Р.В. Загальна психологія. Підручник / Р.В Павелків. – К.: Кондор, 2009. – 576 с.
12. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.
13. Пашукова Т.І. Практикум із загальної психології. – 2-ге вид., стер. / Т.І. Пашукова, А.І.Допіра, Г.В. Дьяконов. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. – 203 с.
14. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія : навч. посібник / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2010. – 352 с.
15. Психологія :підручник для студентів вищих навчальних закладів/ кол.авторів; за ред.І.Ф.Прокопенка; худож. – оформлювач Ю.Ю.Романіка. – Харків:Фоліо, 2012. – 863 с.
16. Савчин М.В. Вікова психологія: Навчальний посібник/ М.В.Савчин, Л.П.Василенко. – К. : Академвидав, 2011. – 360с.
17. Савчин М. В. Загальна психологія: навчальний посібник./ М.В.Савчин . – К.: ВЦ «Академія», 2020. – 344 с.
18. Терлецька Л. Г. Вікова психологія і психодіагностика : підручник / Л. Г. Терлецька. – К.: Слово, 2013. – 608 с.

Допоміжна

1. Вікова психологія: Хрестоматія: Навч. посібник / Л.В.Долинська, Т.М.Лисянська та ін. – 2-ге вид., стереотипне. - К.: Каравела, 2019. - 488 с.
2. Дуткевич Т.Д. Дошкільна психологія: Навч.посіб. / Т.Д.Дуткевич .-К.: Центр учбової літератури,2007. – 392с
3. Ільїна Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навч. посібник. Суми: Університетська книга, 2018. –239 с.
4. Загальна психологія: Хрестоматія: Навч. посіб. / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін.– К.:Каравела, 2008. – 640 с.
5. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
6. Психологічна енциклопедія / Автор-упоряд. О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.

Навчально-методичне видання

Загальна та вікова психологія:
Опорний конспект лекцій
Укладач М.С. Барчій

Тираж 5 пр.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 4916 від 16.06.2015 р.

Редакційно-видавничий відділ МДУ,
89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26



МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>